

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Närhi, Kati; Rantamäki, Niina; Kannasoja, Sirpa; Kokkonen, Tuomo; Ruonakangas, Santra

Title: Ehdotus monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamallista ja sen reunaehdoista

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittajat 2023

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Närhi, K., Rantamäki, N., Kannasoja, S., Kokkonen, T., & Ruonakangas, S. (2023). Ehdotus monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamallista ja sen reunaehdoista. In K. Närhi, S. Kannasoja, T. Kokkonen, N. Rantamäki, & S. Ruonakangas (Eds.), *Rakenteellisen sosiaalityön tila ja tulevaisuus Suomessa* (pp. 285-305). Jyväskylän yliopisto. Sophi, 154.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9712-0>

17.

Ehdotus monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamallista ja sen reunaehdoista

*Kati Närhi, Niina Rantamäki, Sirpa Kannasoja,
Tuomo Kokkonen ja Santra Ruonakangas*

Tässä luvussa kootaan yhteen teoksen eri osioiden ydinideoita, empiirisiä tuloksia sekä niiden pohjalta tehtyjä johtopäätöksiä. Ensin luvussa kuvataan aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen sekä MoRa-hankkeen empiiriseen tutkimukseen pohjautuva monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli. Tämän jälkeen luvussa jäsennetään suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön nykytilaa ja suunnataan katse kohti monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön tulevaisuutta. Jotta yhä monimutkaistuvimpien ja monin tavoin yhteen kietoutuvien sosiaalisten ongelmien rakenteellisiin syihin voidaan vaikuttaa suunnitelmallisesti ja ennaltaehkäisevästi, luvussa hahmotetaan tutkimusperustaisesti, miten ja millä reunaehdoilla monitoimijaista rakenteellista sosiaalityötä ja siihen kytkeytyviä laaja-alaisia yhteiskunnallisia sosiaaliseen kestävyyskiinnittymiä tavoitteita voidaan edistää.

17.1 Monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli

Monitoimijaista rakenteellista sosiaalityötä koskeva keskustelu on tällä hetkellä yhteiskunnallisesti ajankohtaista muun muassa sisällöllisesti muotoutumassa olevien hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden vuoksi. On tärkeä ymmärtää, mitkä tekijät voivat estää ja toisaalta edistää rakenteellisen sosiaalityön oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa ja kansalaisten hyvinvointia edistävien tavoitteiden toteutumista hyvinvointialueilla. Palvelujärjestelmän ja sen toimintaympäristön muutokset voidaan nähdä sekä esteenä että mahdollisuutena luoda rakenteellisen sosiaalityön toteutumisen mahdollistavia puitteita myös laajemmin yhteiskunnassa.

Rakenteellisen sosiaalityön ympärillä käytävän keskustelun virittäjäksi ja tueksi MoRa-tutkimushankkeessa on luotu Monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli. Mallin kehittämisessä on hyödynnetty niin tässä teoksessa esiteltyjä MoRa-tutkimustuloksia kuin aikaisempaa rakenteellista sosiaalityötä käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Laadittu toimintamalli ei palaudu suoraan empiirisiin havaintoihin, vaan enemmänkin niihin pohjautuen hahmottelee monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön tulevaisuuden potentiaalia ja visiota. Kahdesta osasta – toimintakehikosta (kuviokuva 1) ja toimijamatriisista (taulukko 1) – koostuva malli tarjoaa kokonaiskuvan monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toteutukseen liittyvistä sekä siihen vaikuttavista tekijöistä.

Toimintamallin ensimmäinen osa, rakenteellisen sosiaalityön toteutusta jäsentävä toimintakehikko, pitää sisällään kaksi osaa: hitaammin muuttuvan sekä pysyvyyttä ja jatkuvuutta edustavan staattisen osan (kuvion valkoiset ruudut) sekä dynaamisen osan (kuvion värilliset ruudut), joka on valmiimpi muokkautumaan aina toimintaympäristön ja ajan asettamien vaatimusten mukaisesti.

Toimijakehikon kivijalka kuvastaa neljää rakenteellisen sosiaalityön toteutusta ohjaavaa ja raamittavaa peruslähtökohtaa. Näistä ensimmäinen on sosiaalityön eettinen perusta. Rakenteellisen sosiaalityön oikeutus on sitoutumisessa sosiaalityön eettisiin periaatteisiin ja arvolähtökohtiin, jotka osoittavat suuntaa sille, mihin toiminnalla pyritään ja millä keinoin. Tältä pohjalta työn keskiöön asettuvat kansalaisten perus-

oikeudet ja niiden yhdenvertainen toteutuminen (ks. myös Pohjola 2011; 2014). Toinen kivijalkaan sijoittuva peruslähtökohta on ymmärrys rakenteiden ja yksilön keskinäisriippuvuudesta: samoin kuin rakenteet muokkaavat yksilön toimijuutta, myös yksilö muokkaa rakenteita. Rakenteellisen sosiaalityön erityinen muutosmahdollisuus ja voimavara on tilanteissa, joissa yksilö ja yhteiskunta kohtaavat toisensa. Tällöin rakenteellinen muutos voi toteutua esimerkiksi tekemällä näkyväksi olemassa olevia valtahierarkioita sekä kyseenalaistamalla vallalla olevia arvoja, normeja ja käytettävissä olevan tiedon tulkintoja. (Viirakorpi 1990.) Kolmas kivijalan rakennusosa on sosiaalityön poliittisen luonteen tunnistaminen ja tunnustaminen. Poliittisuus on sosiaalityössä läsnä niin kaikessa tekemisessä kuin tekemättä jättämisessä. (Mullaly & Dupré 2019; Kokkonen, luku 3 tässä teoksessa.) Neljäntenä kivijalkaan sisältyy rakenteellisen sosiaalityön toteutukselle puitteet luova lainsäädäntö velvoitteineen ja mahdolluuksineen. Lainsäädäntö on lähtökohteisesti eri toimijoille erilaisia toimintavaihtoehtoja mahdollistava väline. Samalla kun lainsäädäntö voi toimia kansalaisyhteiskunnan toimijoiden instrumenttina muistuttaen julkista valtaa ja palvelujärjestelmää kansalaisten perusoikeuksista, se voi myös edesauttaa sosiaalityöntekijää luovimaan palvelujärjestelmän sisällä rakenteellisen sosiaalityön tavoitteiden mukaisesti (ks. myös Närhi ym. 2014).

Kivijalan ohella toinen toimintakehikon pysyvä osa kuvaa vision ja mission muodossa monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön päämääriä. Rakenteellisen sosiaalityön visiona eli laajana yltä tavoitteena ja metatason pyrkimyksenä on sosiaalisesti kestävä yhteiskunta. Sosiaalinen kestävyys ymmärretään tässä kattokäsitteeksi, joka pitää sisällään sekä hyvinvointivaltion yleisiä arvopäämääriä, kuten perusoikeuksien edistäminen, yhdenvertaisuus ja demokratia, että vaateen tavoitella näitä kestäväällä tavalla (Pohjola & Särkelä 2011). Sosiaalinen kestävyys on pääomaa, joka syntyy ja konkretisoituu erityisesti yhteisöissä ja yhteisöllisessä toiminnassa (McKenzie 2004). Vision toteutumiseen tarvitaan välitason missiota, joka jakautuu mallissa hyvinvoiviin ja valtaistuneisiin kansalaisiin sekä toisaalta tasa-arvoiseen, demokraattiseen ja oikeudenmukaiseen yhteiskuntaan. Nämä kaksi laajaa kokonaisuutta ovat keskeisiä elementtejä sosiaalisesti kestäväen yhteiskunnan tavoittelussa ja rakentamisessa.

Staattisen osan neljäs elementti muodostuu toimijuuden kentistä, jotka jakautuvat mallissa kansalaisyhteiskuntaan, palvelujärjestelmään ja julkiseen valtaan. Ne kuvaavat sekä niitä taustoja, joista toimintaan osallistuvat tahot tulevat, että yhteiskunnallisen toiminnan alueita, joissa monitoimijainen rakenteellinen sosiaalityö toteutuu. Kansalaisyhteiskunnassa keskeisiä toimijoita ovat yksittäiset kansalaiset sekä heidän muodostamansa yhteisöt, kun vastaavasti palvelujärjestelmässä painotuu ammatillinen toiminta. Julkinen valta edustaa puolestaan toiminta-areenaa, jossa tehdään yhteisiä asioita koskevia päätöksiä. Kuviossa toimijuuden kentät on visuaalisesti sijoitettu samaan ”laatikkoon”. Tämä kuvaa sitä, kuinka eri toiminta-alueet ovat kiinteästi yhteenkietoutuneita ja niillä operoivat toimijat monin tavoin vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Sama toimija voi myös olla aktiivinen useammalla eri kentällä niin samasta roolista käsin kuin eri rooleissa.

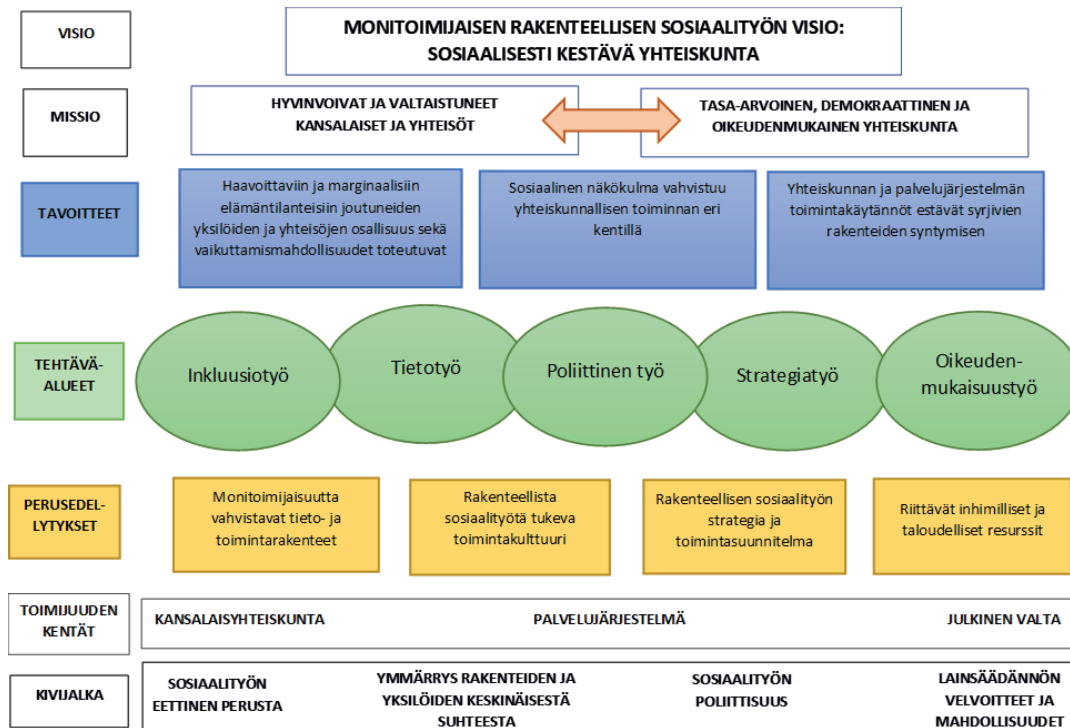
Toimintamallin dynaamiseen osaan kuuluvat tavoitteet konkretisoivat askelia, joiden kautta missiota ja päämäärää kohti voidaan edetä. Kun visio ja missio kuvastavat rakenteellisen sosiaalityön pysyvämpiä ja laaja-alaisempia päämääriä, tavoitteet ovat puolestaan ajan ja yhteiskunnallisen tilanteen myötä muuttuvia. Näin ollen ne voivat erilaisissa konteksteissa saada myös uusia sisältöjä. MoRa-tutkimushankkeen tulosten pohjalta monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön keskeiset tavoitteet kiteytyvät kolmeen rakenteellisen sosiaalityön kaksoissidoksen (Pohjola 2014) sisältöjä heijastavaan tavoiteaihioon. Niiden mukaisesti monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön tavoitteena on: 1) varmistaa, että haavoittaviin ja marginaalisiin elämäntilanteisiin joutuneiden yksilöiden ja yhteisöjen osallisuus sekä vaikuttamismahdollisuudet toteutuvat yhteiskunnassa, 2) luoda sellaisia yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän toimintakäytäntöjä, jotka estävät syrjivien rakenteiden syntymisen sekä 3) vahvistaa sosiaalista näkökulmaa yhteiskunnallisen toiminnan eri kentillä. Näiden tavoitteiden toteuttamisen avulla on mahdollista saavuttaa kehittyssä mallissa monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön kaikenkattavaksi päämääräksi määritelty visio sosiaalisesti kestävästä yhteiskunnasta.

Perusedellytykset kuvastavat monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toteutuksen reunaehdoja – sen toteutumisen kannalta kriittisiä organisatorisia puitteita. Perusedellytykset ovat tekijöitä, joihin myös hyvinvointialueilla on kiinnitettävä erityistä huomiota, kun halutaan

kehittää ja toteuttaa monitoimijuuteen perustuvaa rakenteellista sosiaalityötä. MoRa-hankkeen empiirisiin tuloksiin pohjautuen toimintamallissa nostetaan esiin neljä keskeistä perusedellytystä: 1) yhteistyön mahdollistavat tieto- ja toimintarakenteet, 2) rakenteellista sosiaalityötä tukeva toimintakulttuuri, johon sisältyy moninaisen tiedon, osaamisen ja asiantuntijuuden arvostus, 3) riittävät inhimilliset ja taloudelliset resurssit, sekä näiden pohjalta syntyvä 4) rakenteellisen sosiaalityön strategia ja toimintasuunnitelma. Jollei näitä tekijöitä ole tai ne toteutuvat vaivaltaisesti, monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toteutuksesta tulee haastavaa, jopa mahdotonta. Perusedellytykset ovat tekijöitä, joihin hyvinvointialueilla on kiinnitettävä erityistä huomiota silloin, kun halutaan tavoitella monitoimijaisuuteen perustuvaa rakenteellista sosiaalityötä.

Rakenteellisen sosiaalityön tekemisen tapoja luonnehtivat tehtäväalueet edustavat monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön kaikkein dynaamisinta osaa. Viime kädessä toimintakehikon muut osat ovat tehtäväalueita palvelevia luoden niiden toteutumiselle perustan ja edellytyksiä sekä osoittaen suuntaa, jota ne yhdessä tavoittelevat. Mallissa rakenteellisen sosiaalityön tehtävät on jäsennetty viiteen osakokonaisuuteen. Pohjolan (2011; 2014) jaottelua mukaillen tehtäväalueisiin sisältyvät tietotyö, inklusiotyö, strategiatyö sekä oikeudenmukaisuustyö. MoRa-hankkeen empiiristen tulosten pohjalta näitä on täydennetty viidennellä, poliittisen työn tehtäväalueella. Käytännön työssä eri tehtäväalueet ovat monin tavoin toisiaan läpileikkaavia, joten tehtäväaluejako on luonteeltaan ennen kaikkea käsitteellinen.

Tietotyöllä tarkoitetaan tässä yhteydessä monipuolisen tiedon tuottamista palvelujärjestelmän toimivuudesta sekä sosiaalisista ilmiöistä ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä. Siihen sisältyy niin tiedon hankkiminen ja analysointi kuin hyödyntäminen sekä välittäminen muiden tahojen käytettäväksi. Inklusiotyö on asiakkaiden, kansalaisten ja yhteisöjen valtaistamista sekä heidän osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien edistämistä niin palvelujärjestelmässä kuin laajemmin yhteiskunnassa. Erityistä huomiota inklusiotyössä kiinnitetään yhteiskunnassa haavoittavaan ja marginaaliseen asemaan joutuneisiin ihmisiin ja ihmisryhmiin. Oikeudenmukaisuustyö tarkoittaa syrjivien olosuhteiden ja käytäntöjen tunnistamista, vastustamista ja muuttamista. Pyrkimyksenä

Kuvio 1. Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimintakehikko

on sosiaalityön eettisten periaatteiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien mukaisesti edistää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista yksilöllisellä, yhteisöllisellä, yhteiskunnallisella ja globaalilla tasolla. Strategiatyö kohdistaa katseen yhteiskunnallisiin instituutioihin sekä niiden toimintaan. Se on osallistumista ja vaikuttamista hyvinvointipalvelujärjestelmien kehittämiseen, ihmisten ja yhteisöjen hyvinvointia edistävien suunnitelmien laadintaan, toimeenpanoon ja arviointiin sekä yhteiskuntapoliittisiin linjauksiin ja lainsäädäntöön. Poliittisella työllä toimintamallissa tarkoitetaan sosiaalisten ongelmien ja niihin vaikuttavien päätösten arvosidonnaisuuden sekä erilaisten valtarakenteiden olemassaolon näkyväksi tekemistä ja näihin vaikuttamista. Poliittinen työ kuvaa teoksen aikaisemmissa luvuissa (ks. erityisesti Kokkonen, luvussa 3) esiteltyä laaja-alaista ymmärrystä sosiaalityön poliittisuudesta pitäen sisällään niin sen policy- kuin politics -ulottuvuuden ja paikantaa siten laaja-alaista ymmärrystä sosiaalityön poliittisuudesta. Suhteessa rakenteellisen sosiaalityön muihin tehtäväalueisiin poliittinen työ tulee lähimäksi oikeudenmukaisuustyötä.

Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli perustuu ajatukselle, että kullakin toimijaryhmällä on yhteisessä toimijuudessa oma erityinen osaamisalueensa sekä tehtäväkenttensä, joista käsin se tulee osaksi rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuutta. MoRa-tutkimuksessa mukana oli viisi eri toimijaryhmää, joiden ydintehtäviä ja -rooleja on konkretisoitu toimintamallin toisen osan muodostavassa toimijamatriisissa (taulukko 1). Toimijamatriisi on luonteeltaan hyvin pelkistetty, esimerkinomainen yhteenveto niistä mahdollisuuksista, joita monitoimijuuden näkökulma rakenteelliselle sosiaalityölle tarjoaa. Sen tarkoituksena on kuvata, kuinka jokaisella toimijaryhmällä on omista lähtökohdistaan käsin erityisiä valmiuksia tuottaa ainutlaatuista lisäarvoa kaikilla rakenteellisen sosiaalityön tehtäväkentillä. Samanaikaisesti se konkretisoi, kuinka yksipuoliseksi rakenteellinen sosiaalityö kapeutuu, jos sitä toteutetaan vain yhden toimijaryhmän toimesta tai yhdellä tehtäväkentällä ilman yhteyksiä muihin. Toimijamatriisia ei näin ollen pidä tarkastella yksiselitteisenä kuvauksena siitä, miten eri toimijat toteuttavat monitoimijaista rakenteellista sosiaalityötä sen eri tehtäväalueilla. Sen sijaan se kiinnittää katseen siihen potentiaaliin, jota erilaisia toimijoita, sektoreita ja tasoja samoin kuin osaamista, näkökulmia ja kokemuksia yhdistävä monitoimijuus rakenteelliseen sosiaalityöhön tarjoaa.

Toimijamatriisissa (taulukko 1) kuvatut tehtäväalueiden sisällöt kuvaavat niitä ydintehtäviä, joiden kautta rakenteellisen sosiaalityön tavoitteet, missio sekä lopulta visio, sosiaalisesti kestävä yhteiskunta, olisi mahdollista saavuttaa. Kullakin tehtäväalueella jokaisella toimijaryhmällä on oma erityinen roolinsa ja paikkansa. Matriisissa kuvatut toimijakohtaiset tehtävät profiloituvat kunkin toimijan ydinosamiseen ja -asiantuntijuuteen kuvaten sitten heidän erityistä potentiaaliaan rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuudessa.

Tietotyön alueella sosiaalityöntekijöiden erityinen tehtävä ja vahvuus on sosiaalityön asiantuntijuuteen pohjautuvan asiakastiedon tuottamisessa ja analysoimisessa. Lisäksi sosiaalityöntekijät kehittävät ja toteuttavat tutkivaa otetta työssään. Sosiaalijohdon erityisenä tehtävänä on sosiaalisia ongelmia sekä palvelujärjestelmän toimintaa kuvaavan tiedon analysoiminen. Sosiaalijohto on myös asemassa, joka tarjoaa mahdollisuuden suhteuttaa paikallista, alueellista ja valtakunnallista tietoa toisiinsa. Asiakkaiden ja asiakasedustajien rooli tietotyössä konkretisoituu

Taulukko 1. Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimijamatriisi

	Sosiaalityöntekijät	Sosiaalijohto	Asiakkaat/ asiakasedustajat	Kansalaisjärjestöt	Poliittiset päättäjät
Tietotyö: Monipuolisen tiedon tuottaminen palvelujärjestelmän toimivuudesta sekä sosiaalisista ilmiöistä ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä sekä sen välittäminen myös muiden tahojen hyödynnettäväksi	Sosiaalityön asiantuntijuuteen pohjautuvan asiakastiedon analysointi ja tuottaminen Tutkivan työotteen kehittäminen ja toteuttaminen	Sosiaalisia ongelmia sekä palvelujärjestelmän toimintaa kuvaavan tiedon yhdistäminen paikalliseen, alueelliseen ja valtakunnalliseen tietoon	Asiakkuuden kokemuksiin perustuvan tiedon tuottaminen	Toimiminen tulkkina asiakas- ja kansalaistiedon sekä ammatillisen- ja palvelujärjestelmä-tiedon välillä	Poliittisten argumenttien yhdistäminen erilaisia näkökulmia edustavaan tietoon ja näiden prosessointi
Inklusiotyö: Asiakkaiden, kansalaisten ja yhteisöjen (erityisesti marginaaliseen asemaan joutuneiden) valtaistaminen sekä näiden osallisuuden ja toimintamahdollisuuksien edistäminen palvelujärjestelmässä ja laajemmin yhteiskunnassa	Asiakkaiden yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen esteiden poistaminen Osallisuutta edistävien työkäytäntöjen hyödyntäminen ja kehittäminen	Asiakas- ja kansalaisosallisuutta edistävien toimintakulttuurin ja -rakenteiden kehittäminen palvelujärjestelmässä	Osallisuuden ja vaikuttamisen esteiden esiintuominen Vertaistukeen pohjautuvien toimintamallien edistäminen	Osallisuutta edistävien rakenteiden, toimintakäytäntöjen ja palveluiden kehittäminen ja vahvistaminen sekä tuki näiden käyttöönotossa ja hyödyntämisessä	Kansalaisten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia vahvistavien demokratia-käytäntöjen edistäminen
Oikeudenmukaisuustyö: Syrjivien olosuhteiden ja käytäntöjen tunnistaminen ja vastustaminen, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen sosiaalityön eettisten periaatteiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien mukaisesti	Asiakkaiden oikeuksien toteutumisen varmistaminen Sosiaalisia ongelmia aiheuttavien olosuhteiden ja käytäntöjen esiin nostaminen ja näihin vaikuttaminen	Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa heikentävien käytäntöjen ja rakenteiden nostaminen esiin sekä näiden muuttaminen Sosiaalityön oikeudenmukaisten työolosuhteiden varmistaminen	Asiakkaiden yhdenvertaisuuden toteutumisen seuranta palvelujärjestelmässä ja siihen vaikuttaminen	Kohderyhmänsä etujen ja oikeuksien toteutumisen valvonta Yleisen tietoisuuden lisääminen sosiaalisten ongelmien seurauksista	Neuvotteleminen erilaisten oikeudenmukaisuus näkökulmien välillä ja näitä koskevien päätösten teko
Poliittinen työ: Sosiaalisten ongelmien ja niihin vaikuttavien päätösten arvosidonnaisuuden sekä erilaisten valtarakenteiden olemassaolon näkyväksi tekeminen ja näihin vaikuttaminen	Sosiaalityön sekä sosiaalisten ongelmien poliittisuuden tunnistaminen ja asettuminen yhteiskunnassa marginaaliseen asemaan joutuneiden puolelle Liittoutuminen sosiaalityön päämääriin ja sosiaalityöntekijöiden aseman edistämiseksi	Sosiaalisten ongelmien poliittisuuden näkyväksi tekeminen sekä vaikuttaminen sosiaalityön ja sosiaalisen näkökulman puolesta	Yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä tunnistettujen epäkohtien esiin nostaminen Liittoutuminen yhdessä muiden asiakkaiden kanssa epäkohtien muuttamiseksi	Kohderyhmän asian tuominen poliittiseen keskusteluun ja heidän etujensa ajaminen Kohderyhmään kuuluvien poliittisen kansalaisuuden vahvistaminen	Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön näkökulman ottaminen poliittisen keskustelun ja päätöksenteon agendalle
Strategiatyö: Osallistuminen ja vaikuttaminen hyvinvointipalvelujärjestelmien kehittämiseen, ihmisten ja yhteisöjen hyvinvointia edistävien suunnitelmien laadintaan, toimeenpanoon ja arviointiin sekä yhteiskuntapoliittisiin linjauksiin ja lainsäädäntöön	Toimimattomien rakenteiden esiin nostaminen sekä asiakastyön näkökulmaan perustuvien tarpeiden ja kehittämisehdotusten esittäminen strategisen tason työskentelyyn Asiakkaiden vaikutusmahdollisuuksien edistäminen strategiatyöskentelyssä Sosiaalityön käytäntöihin liittyvien kehittämisehdotusten esittäminen toimintasuunnitelmiin	Sosiaalisen näkökulman ja sosiaalisia ilmiöitä kuvaavan tiedon ja näihin pohjautuvien kehittämisehdotusten tuominen strategisen tason työskentelyyn Rakenteellisen sosiaalityön toteutusta ohjaavan strategian johtaminen	Asiakkuuteen pohjautuvien tarpeiden ja kehittämisehdotusten esittäminen strategisen tason toimintasuunnitelmiin	Jäsenistönsä tarpeiden ja niitä koskevien kehittämisehdotusten esiintuominen Kansalaisten ja asukkaiden osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen strategisen tason työskentelyssä	Sosiaalisen näkökulman ja sosiaalisia ilmiöitä kuvaavan tiedon ja näihin pohjautuvien kehittämisehdotuksien tuominen strategisen tason neuvotteluun ja päätöksentekoon

asiakkuuden kokemuksiin perustuvaan tiedontuotantoon. Kansalaisjärjestöjen ydinosaamista on toimia tulkkina asiakas- ja kansalaistiedon sekä ammatillisen tiedon ja palvelujärjestelmätiedon välillä. Poliittisten päättäjien tehtävänä tietotyössä on poliittisten argumenttien yhdistäminen erilaisia näkökulmia edustavaan tietoon sekä näiden politisointi.

Inklusiotyön osalta sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on sosiaalihuollon asiakkaiden yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen esteiden poistaminen sekä osallisuutta edistävien työkäytäntöjen hyödyntäminen ja kehittäminen. Sosiaalijohto puolestaan työskentelee asiakas- ja kansalaisosallisuutta edistävien toimintakulttuurien ja toimintarakenteiden kehittämiseksi palvelujärjestelmässä. Asiakkaat ja asiakasedustajat tuovat esiin osallisuuden ja vaikuttamisen esteitä sekä edistävät vertaistukeen pohjautuvaa osallisuuden toimintamallia. Kansalaisjärjestöt osallistuvat inklusiotyöhön kehittämällä ja vahvistamalla osallisuutta edistäviä rakenteita, toimintakäytäntöjä ja palveluita sekä tukemalla niiden käyttöönottoa ja hyödyntämistä. Poliittisten päättäjien tehtävänä inklusiotyössä on olla yhteydessä kansalaisiin sekä edistää heidän osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia vahvistavia demokratiakäytäntöjä palvelujärjestelmässä.

Oikeudenmukaisuustyön alueella sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on varmistaa asiakkaiden oikeuksien toteutuminen sekä nostaa esiin sosiaalisia ongelmia aiheuttavia olosuhteita, samoin kuin vaikuttaa näihin. Sosiaalijohdon tekemässä oikeudenmukaisuustyössä painottuu yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa heikentävien rakenteiden ja toimintatapojen muuttaminen sekä sen varmistaminen, että sosiaalityötä voidaan toteuttaa oikeudenmukaisissa työolosuhteissa. Asiakkaat ja asiakasedustajat seuraavat asiakkaiden yhdenvertaisuuden toteutumista palvelujärjestelmässä ja vaikuttavat siihen. Kansalaisjärjestöjen tehtävänä on valvoa kohderyhmänsä etujen ja oikeuksien toteutumista sekä lisätä yleistä tietoisuutta sosiaalisten ongelmien seurauksista. Poliittiset päättäjät neuvottelevat erilaisten oikeudenmukaisuusnäkökulmien välillä, tarkastelevat palvelujärjestelmän toimintaa näiden näkökulmien kannalta ja tekevät niihin liittyviä päätöksiä.

MoRa-tutkimushankkeessa Pohjolan (2011; 2014) rakenteellisen sosiaalityön tehtäviä täydentäväksi ulottuvuudeksi on tunnistettu poliittinen työ. Se tarkoittaa sosiaalityöntekijälle sosiaalityön sekä asiakkai-

den ongelmien poliittisuuden tunnistamista, asettumista yhteiskunnassa marginaaliseen asemaan joutuneiden puolelle sekä kollektiivista liittoutumista sosiaalityön päämäärien ja sosiaalityöntekijöiden aseman edistämiseksi. Sosiaalijohdon tehtävänä poliittinen työ on sosiaalisten ongelmien poliittisuuden näkyväksi tekemistä sekä vaikuttamista sosiaalityön ja sosiaalisen näkökulman puolesta palvelujärjestelmän sisällä sekä suhteessa kansalaisiin ja palveluiden käyttäjiin. Asiakkaat ja asiakasedustajat puolestaan nostavat esiin yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä tunnistettuja epäkohtia sekä liittoutuvat yhdessä muiden asiakkaiden kanssa epäkohtien muuttamiseksi. Kansalaisjärjestöt niin ikään tuovat edustamansa kohderyhmän asioita poliittiseen keskusteluun sekä ajavat heidän etujaan. Tämän ohella ne vahvistavat kohderyhmäänsä kuuluvien ihmisten poliittista kansalaisuutta. Poliittisten päättäjien kohdalla rakenteellisen sosiaalityön poliittinen työ kohdentuu heidän luottamushenkilön rooliinsa poliittisen päätöksenteon järjestelmässä. Poliittisten päätöksentekijöiden tehtävänä on politisoida sosiaalisten ongelmien ja sosiaalityön kysymyksiä viemällä ne poliittisen keskustelun ja päätöksenteon agendalle. Kokonaisuutena poliittisessa työssä on kyse astumisesta nykyisin vallitsevan toimenpidekeskeisen policy-kehityksen ulkopuolelle sekä politics-tyyppisen arvolähtökohtia julkisessa keskustelussa korostavan poliittisuuden vahvistamisesta, esimerkiksi deliberatiivisen demokratian mukaisen puntaroivan kansalaiskeskustelun keinoin (ks. Raisio & Vartiainen 2011).

Strategiatyön laajat tavoitteet kiteytyvät pyrkimykseen kehittää hyvinvointipalvelujärjestelmän toimintaa. Sosiaalityöntekijät edistävät tätä tuomalla esiin toimimattomia rakenteita ja asiakastyön näkökulmaan perustuvia kehittämisehdotuksia strategisen tason työskentelyyn. Lisäksi sosiaalityöntekijät edistävät asiakkaiden vaikutusmahdollisuuksia strategiatyöskentelyssä sekä tuovat esiin sosiaalityön käytäntöihin liittyviä kehittämisehdotuksia toimintasuunnitelmiin. Sosiaalijohdon tehtävänä on sosiaalisen näkökulman ja sosiaalisia ilmiöitä kuvaavan tiedon tuominen osaksi strategisen tason työskentelyä sekä palvelujärjestelmää koskevien kehittämisehdotusten muotoilu. Sosiaalijohdon tehtävänä on myös varmistaa, että rakenteelliselle sosiaalityölle laaditaan sen toteutusta ohjaava strategia. Asiakkaat ja asiakasedustajat esittävät strategiatyöskentelyyn asiakkuuteen pohjautuvia tarpeita ja kehittämiseh-

dotuksia. Kansalaisjärjestöt tuovat puolestaan esiin jäsenistönsä tarpeita ja kehittämis ehdotuksia sekä edistävät kansalaisten ja asukkaiden osallisuus- ja vaikuttamismahdollisuuksia. Poliittisten päättäjien tehtävänä on sosiaalisen näkökulman ja sosiaalisia ilmiöitä kuvaavan tiedon sekä näihin pohjautuvien kehittämis ehdotusten tuominen strategisen tason neuvotteluun ja päätöksentekoon. Edustuksellisen demokratian kautta saadun luottamus asemansa kautta poliittiset päättäjät kantavat viimekätistä vastuuta organisaatiossa tehdystä strategisesta päätöksenteosta (Laki hyvinvointialueesta 611/2021, 41 §).

Monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli on työkalu, jonka avulla voidaan tarkastella monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön nykytilaa, sen kehittämistä sekä tulevaisuuden näköaloja erilaisissa organisaatioissa. Toimintamallin muodostavat toimintakehikko ja toimijamatriisi tarjoavat välineen, jota voidaan hyödyntää rakenteellisen sosiaalityön hyvinvointialuepohjaisen strategian sekä toiminta- ja palvelusuunnitelman pohjana. Toimintamalli ja toimijamatriisi kuvaavat myös sitä, miten kukin toimijaryhmä voi osallistua rakenteellisen sosiaalityön puitteissa tapahtuvaan yhteistyöhön. Jotta rakenteellisesta sosiaalityöstä tulee näkyvää ja sitä voidaan suunnitelmallisesti johtaa sekä arvioida, tarvitaan sen toteutusta ohjaamaan toimintasuunnitelma. Vastaavasti monitoimijaista rakenteellista sosiaalityötä on mahdollista kehittää yhteisesti päätettyyn suuntaan ainoastaan suunnitelmallisen strategiatyöskentelyn avulla, jossa eri toimijaryhmät ovat edustettuina ja vaikuttamassa.

17.2 Monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön tulevaisuus

Rakenteellisen sosiaalityön ydinidea tiivistyy kriittisen ja radikaalin teoriaperinteen mukaisesti transformatiivisuuteen, poliittisuuteen, emansipatorisuuteen sekä intersektionaalisuuteen. Rakenteellisen sosiaalityön teorian konkretisoimisen kannalta on tärkeä ymmärtää sen keskeiset elementit. Nämä ovat: 1) hallitsevien sosiaalisten ja taloudellisten rakenteiden problematisointi konflikti- tai muutosnäkökulmien avulla, 2) keskittyminen erilaisiin sarron ja syrjinnän muotoihin, joita rakenteet tuottavat, ylläpitävät ja vahvistavat sekä 3) yksilöiden ja rakenteiden välisen vuorovaikutuksen dialektisen luonteen tarkastelu ja sen hyödyn-

täminen erilaisissa toimintakäytännöissä. (Hick & Murray 2013; Mullaly & Dupré 2019.) Rakenteellisen sosiaalityön erityinen näkökulma on ymmärrys siitä, että sosiaalisten ongelmien juurisyyt paikantuvat yksilöiden sijaan eriarvoisuutta ja syrjintää tuottaviin sekä näitä ylläpitäviin rakenteisiin. Ajatus kaksoissidoksesta eli toimimisesta samaan aikaan sekä yksilöiden valtaistumiseksi että ongelmia ylläpitävien rakenteiden muuttamiseksi on olennaista rakenteellisen sosiaalityön ymmärryksen ja erityisesti sen käytäntöjen kehittämisen kannalta. Yksilöiden kanssa tehtävän sosiaalityön ei näin ollen voida katsoa olevan rakenteellista sosiaalityötä ilman kaksoissidoksen toista ulottuvuutta eli aktiivista pyrkimystä toimimattomien rakenteiden muuttamiseen. Lisäksi kaksoissidoksen tavoitteiden mukainen toiminta vaatii sosiaalityön poliittisuuden ja arvosidonnaisuuden nostamista tarkastelun keskiöön.

Jäsennys rakenteista kiteytyy toimijan ja rakenteiden interaktiiviseen suhteeseen, jolloin tarkastelun kohteena on yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen olosuhteet. Rakenteellisen sosiaalityön käytäntö hahmottuu kansainvälisissä rakenteellisen sosiaalityön teksteissä kriittisen ja radikaalin teoriaperinteen valossa periaatetasoisina teeseinä käytännön työntekijöille (ks. Carniol 1992; Mullaly & Dupré 2019; Payne 2021). Rakenteellisen sosiaalityön kansainvälisen perinteen mukaan sosiaalityötä on mahdollista tehdä sekä konventionaalisella että progressiivisella tavalla. Nämä ulottuvuudet paikantuvat sosiaalityön peruskysymyksiin olemassa olevan järjestyksen säilyttämisen ja muutoksen strategioista (order/change) rakenteellisen sosiaalityön keskittyessä jälkimmäiseen.

Suomalaisessa keskustelussa Pohjola (2011; 2014) on konkretisoinut rakenteellisen sosiaalityön käytäntöjä omalla tehtäväaluejaottelullaan. MoRa-hanke on jatkanut omalta osaltaan rakenteellisen sosiaalityön käsitteellistämistä. Tutkimushankkeessa rakennetussa kyselylomakkeessa rakenteellista sosiaalityötä operationalisoitiin yhdistäen Pohjolan (2011; 2014) ja Mullalyn (2007) käsitteellistä ajattelua. Lisäksi hankkeen tapaustutkimuksen laadullisessa analyysissä hyödynnettiin erityisesti sekä monitoimijuuden (esim. Laurila 2020; Kekoni ym. 2019) että politiikan (esim. Keränen 2013; Palonen 2004; 2010; 2019) käsitteitä rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksessä. Näin ollen tutkimushankkeessa tehdyn analyysin perusteella tieto-, inkluusio-, strategia- ja oikeudenmukaisuustyön (Pohjola 2011; 2014) rinnalle rakenteellisen sosiaalityön

viidenneksi ulottuvuudeksi ehdotetaan poliittista työtä. Se pitää sisällään sekä policy- että politics -ulottuvuuden jälkimmäisen kuitenkin painottuessa. Poliittisen työn ymmärtäminen yhdeksi rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueeksi korostaa rakenteellisessa sosiaalityössä käsiteltyjen asioiden ja ilmiöiden arvosidonnaista luonnetta. Lisäksi poliittisen työn käsite korostaa rakenteellisen sosiaalityön perustavanlaatuisia moniäänisyyttä, ja siinä erityisesti kansalaisten ja palveluiden käyttäjien näkökulmaa. MoRa-hankkeen tutkimustulosten pohjalta onkin mahdollista paikantaa ja kehittää empiirisen tarkastelun ohella myös suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön perinteen käsitteellistä tulkintaa.

Aikaisemmat tutkimukseen ja lainsäädäntötyöhön nojaavat rakenteellisen sosiaalityön tulkinnat ovat vahvistaneet suomalaista rakenteellisen sosiaalityön perinnettä osana hyvinvointivaltion laaja-alaista sosiaalihuoltoa. Sen tehtäväksi on määrittynyt edistää kokonaisvaltaisesti kansalaisten elinoloja ja siten jäsentää sosiaalityö osaksi sosiaalipoliittista toimintaa. Kriittisten ja radikaalien toimintakäytäntöjen sijasta suomalainen rakenteellinen sosiaalityö on kuitenkin kanavoitunut pikemminkin järjestelmän sisällä tehtäväksi tietotyötä painottavaksi viranomaisytyöksi (ks. myös Pohjola 2014; Kivipelto 2021). Viime vuosikymmeninä sosiaalityön tehtäväkuva ja tavoitteet ovat erityisesti uuden julkisjohtamisen myötä kaventuneet kapea-alaisen palvelujen tuottamiseksi vailla laaja-alaista vastuuta ja yhteiskunnallista vaikuttamisen tavoitetta (esim. Eräsaari 2011). Tämä on vaikeuttanut sosiaalityön kokonaisvaltaista kansalaisten hyvinvoinnin ja elinolojen jäsentämistä sekä siten myös rakenteellisen sosiaalityön toimintakäytäntöjen muodostumista. 1990-luvulta lähtien uuden julkisjohtamisen myötä valtavirtaistunut julkisen sosiaalihuollon palvelujärjestelmän tehostaminen, taloudellistuminen sekä yksityisen vastuun korostaminen ovat johtaneet siihen, että palvelujärjestelmän prioriteetit ja resurssit on kohdennettu yksilötasolla ilmenevien ongelmien ratkaisemiseen ja siten yksilötyön akuutteihin haasteisiin.

Tässä teoksessa väitetään, että suomalainen rakenteellinen sosiaalityö on murroksessa, joka asettaa edellä kuvatun sosiaali- ja hyvinvointipoliittikkaan kiinnittyneen suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön perinteen ainakin osittain uudenlaiseen valoon. Viime vuosikymmenten aikana tapahtuneet pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon kohdistuneet

uusliberaalit muutokset – kuten hyvinvointipalvelujärjestelmän taloudellistuminen sekä universalismin rapautuminen – ovat heikentäneet rakenteellisen sosiaalityön edellytyksiä toimia hyvinvointivaltion palvelujärjestelmän puitteissa. Samalla yhteiskunnallisen moninaisuuden sekä eriarvoisuuden lisääntyminen tekevät entistä tärkeämmäksi kuunnella kansalaisia ja palveluiden käyttäjiä sekä kriittisesti arvioida palvelujärjestelmän toimintaa sosiaalityön arvopohjan ja ammattietiikan kannalta.

Onkin tärkeää, että rakenteellisen sosiaalityön poliittisuus ymmärretään poliittisesti päätettyjä linjauksia ja lainsäädäntöä toimeenpanevan policy-tyyppisen käytäntöpolitiikan lisäksi yhteiskunnassa tapahtuvaksi julkiseksi poliittiseksi keskusteluksi, vaikuttamiseksi ja päätöksenteoksi, eli politics-tyyppiseksi politiikaksi. Politics-suuntautuneessa poliittisuudessa on kysymys pyrkimyksestä muuttaa yhteiskuntaa politiikan keinoin. Sosiaalityön kontekstiin sovellettuna politics-poliittisuus kiteytyy pyrkimykseen kuunnella haavoittaviin ja marginaalisiin elämäntilanteisiin joutuneita kansalaisia, edistää heidän toimintamahdollisuuksiin yhteiskunnassa sekä pyrkiä rakentamaan oikeudenmukaisempaa ja tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Kyse on myös sosiaalityön poliittisen luonteen tunnistamisesta omassa työssään. Teoksessa väitetäänkin, että koska sosiaalityön tulee toimeenpanon lisäksi olla myös vaikuttamassa sitä ohjaaviin tavoitteisiin sekä sosiaalityön asiakkaita ja heidän elämäntilanteitaan koskeviin linjauksiin ja lainsäädäntöön, sosiaalityössä tarvitaan molempia poliittisuuden muotoja ja edelleen kokonaisvaltaista sekä läpinäkyvää sosiaalityön poliittisuuden ymmärtämistä.

Tämä teos perustuu MoRa-tutkimushankkeeseen, jonka tehtävänä oli paikantaa rakenteellisen sosiaalityön nykytilaa sekä hahmottaa monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön esteitä ja mahdollisuuksia. Tutkimuksen empiirinen aineisto lähestyi kiinnostuksen kohteena olevaa ilmiötä viiden eri toimijaryhmän näkökulmista. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä tarkasteltiin sekä kvantitatiivisen että kvalitatiivisen aineiston pohjalta. Hankkeessa toteutettu valtakunnallinen suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön nykytilaa sosiaalityöntekijöiden ja johtavien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tarkastellut kyselytutkimus on ensimmäinen laatuaan.

MoRa-hankkeen tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että

vaikka sosiaalityöntekijöiden keskuudessa on potentiaalia rakenteellisen sosiaalityön tekemiselle ja kehittämiseksi, se ei ole osa sosiaalityöntekijöiden jokapäiväistä työtä. Erityisesti julkisuustyön luonteinen oikeudenmukaisuustyö sekä sosiaalipoliittinen työ ja kansalaistoiminta toteutuvat hyvin harvoin. Vahvimmin rakenteellista sosiaalityötä tehdään inkluusiotyönä nostamalla esiin sosiaalisia ongelmia tuottavia rakenteellisia tekijöitä sekä valtaistamalla asiakkaita vaikuttamaan asioissaan ja puolustamaan oikeuksiaan. Myös reformityötä tehdään jonkin verran esimerkiksi toimintakäytäntöihin ja palvelujärjestelmään vaikuttamalla. Tämä näkyy myös asiakkaaseen ja palvelujärjestelmään liittyvän tiedon tuottamisena. Sen sijaan yhteiskunnallisiin rakenteisiin liittyvän tiedon tuottaminen on selkeästi vähäisempää. Kaiken kaikkiaan tietotyön rooli osana sosiaalityöntekijöiden työtä näyttää vähäisenä. Näin siitäkin huolimatta, että monitoimijaisissa verkostoissa toimiessaan sosiaalityöntekijät ovat asiakkaiden elinoloihin ja sosiaalisiin ongelmiin liittyvän tiedon ja rakenteiden äärellä.

Tutkimustulosten perusteella voidaan päätellä, että sosiaalityön kaksoissidoksen mukainen yhteiskunnallinen tehtävä kohdentuu tällä hetkellä lähes yksinomaan yksilöiden kanssa tehtävään valtaistamistyöhön, eikä niinkään ennaltaehkäisevästi hyvinvointia, sosiaalista tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta mahdollistavien yhteiskunnan ja instituutioiden rakenteiden muutostyöhön. Kaiken kaikkiaan voidaan väittää, että suomalainen rakenteellinen sosiaalityö on 2020-luvulla näkymätöntä ja satunnaista sekä erityisesti yksilötyön tasolla tehtävää työtä ilman selkeitä kytköksiä kaksoissidoksen toiseen ulottuvuuteen eli rakenteita muuttavaan työhön.

Oma kiinnostava kysymyksensä on yksilökohtaisen ja rakenteellisen sosiaalityön suhde: voiko yksilökohtainen sosiaalityö olla osa rakenteellista sosiaalityötä ja jos voi, millä ehdoilla? Aiemman tutkimuskirjallisuuden (esim. Mullaly 2007; Mullaly & Dupré 2019; Shewell 2022) ja teoksen tutkimustulosten (ks. Kannasoja & Ruonakangas, luvut 4 ja 5 sekä Rantamäki & Kokkonen, luku 15 tässä teoksessa) pohjalta voidaan esittää, että yksilökohtainen sosiaalityö ei ole automattisesti rakenteellista sosiaalityötä. Sen sijaan yksilökohtaiseen sosiaalityöhön sisältyy runsaasti rakenteellisen sosiaalityön potentiaalia. Monissa yksilötyön tilanteissa asiakkaiden ongelmia ratkotaan ilman täsmällistä pyrkimystä

vaikuttaa niitä synnyttäviin rakenteisiin. Asiakastyön tilanteet kerryttävät kuitenkin runsasta sosiaalisia ongelmia sekä rakenteellisia epäkohtia kuvaavaa tietovarantoa niin asiakaskertomuksiin, erilaisiin rekistereihin kuin sosiaalityöntekijöiden omaan käyttöön jäävänä hiljaisena tietona. Yksilökohtaisesta työstä tulee merkittävällä tavalla osa rakenteellista sosiaalityötä, jos ja kun sosiaalityöntekijät analysoivat kertynyttä tietoa sekä hyödyntävät sitä esimerkiksi osana reformityötä uusien palveluiden tai käytäntöjen luomiseksi, nostavat sen pohjalta asiakkaille ja sosiaalityölle tärkeitä asioita julkiseen keskusteluun sekä välittävät tietoa eteenpäin muille tahoille, jotta nämä voivat hyödyntää sitä rakenteellisen sosiaalityön päämäärien edistämiseksi. Voidaankin esittää tulkinta siitä, että rakenteellinen sosiaalityö on teoreettinen viitekehys ja siten ajattelutapa, jonka ohjaamana sosiaalityöntekijä lähestyy erilaisia yksilökohtaisen ja rakenteellisen sosiaalityön tilanteita.

Rakenteellisen sosiaalityön tekemistä selittäviksi tekijöiksi useilla eri rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueilla osoittautui MoRa-hankkeen tutkimustulosten pohjalta erityisesti 1) tiedon saaminen eri tahoilta ja lähteistä, 2) innovaatio-osaaminen eli rohkeus haastaa epäoikeudenmukaisuutta aiheuttavia käytäntöjä esimerkiksi tarkastelemalla kriittisesti olemassa olevia toimintakäytäntöjä ja kehittämällä vaihtoehtoisia toimintatapoja sekä 3) resurssiosaaminen eli taito hyödyntää sosiaalityön asiantuntija-asemaa ja muiden toimijoiden osaamista sosiaalisten asioiden esille tuomisessa ja sosiaalityön tavoitteiden saavuttamisessa. Myös 4) työtehtävän sisältö, 5) työskentelykunnan koko ja 6) pitkä työkokemus ovat yhteydessä rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisen useuteen.

Tutkimustulokset rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisen selittäviksi tekijöistä vahvistavat sosiaalityön yliopistotasoisessa koulutuksessa tavoitellun osaamisen tärkeyttä työelämässä (Lähteinen ym. 2017). Kriittisyys, analyttisyys, rohkeus ja ennakkoluulottomuus ovat rakenteelliseen sosiaalityöhön myös sen teoriaperinteen kautta vahvasti kiinnittyviä osaamisen ulottuvuuksia. Rakenteellisen sosiaalityön asiantuntijuus ja osaaminen eivät kuitenkaan tule tunnustettua tai hyödynnettyä työelämässä, jos työnantaja, erityisesti hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon johto, ei tunnista tätä osaamista tai mahdollista sosiaalityöntekijän osaamisen täysimääräistä hyödyntämistä, ei vain sosiaali- ja terveydenhuollon, vaan laajemmin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen ja

hyvinvointialueen toiminnan kehittämässä. Kuitenkin, jotta asiantuntijuuden potentiaalin hyödyntäminen olisi mahdollista, tarvitaan sosiaalityön toimintakulttuurin kehittämistä sekä ammattilaisten resursoinnin uudelleentarkastelua. Nämä tekijät vahvistaisivat rakenteellisen sosiaalityön ohella myös laajemmin sosiaalityön toteuttamisen reunaehdoja ja sosiaalityön tutkimusperustaisen kehittämisen positiivista kierrettä.

Vaikka kyselytutkimus rakenteellisen sosiaalityön nykytilasta kertoo erilaisista profession, organisaatioon että yhteiskunnalliseen tasoon liittyvistä epäkohdista, sosiaalityöntekijät esittivät estävien tekijöiden ohella myös rakenteellisen sosiaalityön kehittämismahdollisuuksia. Profession liittyen rakenteellisen sosiaalityön itseymmärrystä ja siihen liittyvää osaamista tulee vahvistaa esimerkiksi koulutuksen avulla. Organisaatiossa rakenteellista sosiaalityötä tulisi edistää vahvistamalla sen organisointia ja toimintakulttuuria sekä kehittämällä sen työmenetelmiä ja monitoimijaisia yhteistyötä. Yhteiskunnallisella tasolla kyselyn vastaajat nostavat esiin sekä yhteiskunnalliseen asenneilmapiiriin vaikuttamisen että rakenteellisen sosiaalityön aseman vahvistamisen ja kirkastamisen osana sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita.

Kaiken kaikkiaan voidaan väittää, että rakenteellisen sosiaalityön toimintakäytäntöjen edistämiseksi sosiaalityöntekijät tarvitsevat ainakin seuraavien tekijöiden toteutumista samanaikaisesti: 1) johdon vahva tuki rakenteelliselle sosiaalityölle, 2) kokonaisvaltaiseen työorientaatioon pohjautuva rakenteellisen sosiaalityön toimintakulttuuri, 3) työyhteisön kollektiivinen tuki sekä 4) lupa tehdä työtä kriittisesti, poliittisesti sekä uudistavan ja tutkivan työotteen keinoin nostaen julkisuuteen rakenteellisia epäkohtia ja näkökulmia sekä toiminnan kehittämisideoita niin palvelujärjestelmän sisällä kuin sen ulkopuolella. Kriittisyys ja rakenteellisten epäkohtien nostaminen julkisesti käsiteltäväksi (politiics-poliittisuus) liittyvät kiinteästi myös tiedon ymmärtämiseen poliittisena. Esimerkiksi tietotyössä kertyvää tietoa tulee rakenteellisen sosiaalityön tavoitteiden mukaisesti käyttää erityisesti rakenteisiin liittyvän vallan ja valtahierarkioiden purkamiseen, ei niinkään palvelujärjestelmäkeseeseen managerialismin edistämiseen. Lisäksi rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiseksi ja kehittämiseksi tarvitaan 5) monitoimijaisia keskustelufoorumeita ja yhteistyötä asiakkaiden, kansalaistoimijoiden, sosiaalityön eri tehtäväalueiden, poikkihallinnollisten toimijoiden sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden johdon ja poliittisten päättäjien välillä.

Teoksen kantavina näkökulmina ovat monitoimijuus sekä poliittisuus rakenteellisessa sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät rakenteellisen sosiaalityön keskeisinä toimijoina eivät kykene yksin edistämään rakenteellisen sosiaalityön laaja-alaisia tavoitteita. Toimintaympäristön muutokset tukevat sekä jopa vaativat rakenteellisen sosiaalityön monitoimijuutta sekä korostavat suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön perinteen poliittisuuden kirkastamisen tarvetta. Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalisen näkökulman poliittisuuden laaja-alainen ymmärtäminen on tärkeää niin sosiaalihuollon ja -työn asiantuntijuuden ymmärtämisen kuin sosiaali- ja terveystalouden johtamisen ja päätöksenteon sekä siten palveluiden kehittämisen ja lopulta kansalaisten hyvinvoinnin tukemisen kannalta. Monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön poliittisuuden vaade ei kuitenkaan tyhjene palvelujärjestelmän kehittämiseen, vaan pikemminkin laajenee yhteiskunnallista epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta ylläpitävien ja niitä aiheuttavien rakenteiden tarkasteluun ja niihin vaikuttamiseen. Monitoimijaisissa verkostoissa mahdollistuu rakenteellisen sosiaalityön kaksoissidoksen toteuttaminen eli työskentely samanaikaisesti yksilöiden ja ryhmien kanssa heidän valtaistamiseksiin muuttamaan elämänsä olosuhteita sekä pyrkimys vaikuttaa ennaltaehkäisevästi yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja instituutioihin, jotta ne tukisivat paremmin kansalaisten hyvinvointia, oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa (Carniol 1992, 1–18; Mullaly 2007, 245; Pohjola 2011, 207; Pohjola ym. 2014, 11; Mullaly & Dupré 2019, 19).

Monitoimijuuden näkökulmaa lähestyttiin MoRa-hankkeessa tarkastelemalla viiden toimijaryhmän – sosiaalityön asiakkaiden, kansalaisjärjestöjen, poliittisten päättäjien, sosiaalijohdon sekä sosiaalityöntekijöiden – rooleja ja tehtäviä rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuudessa. Monitoimijainen yhteistyö muodostuu toimijoiden välisissä suhteissa. Se perustuu erilaisista lähtökohdista ja näkökulmista tulevien toimijoiden osallisuudelle ja sen tunnustamiselle, että kullakin toimijalla on erityinen asiantuntijuus ja vahvuudet sekä luoden tilaa näiden hyödyntämiselle.

MoRa-hankkeen toimijaryhmäkohtainen analyysi rakentaa nykytilanteesta kuvaa, joka poikkeaa monitoimijuuden näkökulmasta ja ihanteista. Tutkimuksen mukaan eri toimijaryhmät toimivat kukin omassa roolissaan, omien tehtäviensä ja vastuidensa puitteissa. Toimijaryhmien

keskinäinen vuorovaikutus on vähäistä ja sisällöltään monin tavoin suodattunutta. Vallitsevissa olosuhteissa toiminta rakenteellisen sosiaalityön tavoitteiden mukaisen muutoksen aikaansaamiseksi ei ole suunnitelmallista, vaan pikemminkin satunnaista ja yksittäisten aktiivisten toimijoiden varassa tapahtuvaa. Lisäksi rakenteellista sosiaalityötä tehdään nykyisin pitkälti palvelujärjestelmän sisällä ja sen ehdoilla. Kun katse suunnaetaan palvelujärjestelmän ulkopuolelle, rakenteellisen sosiaalityön käsittein yhteiskunnan ensisijaisiin ideologioiden ja instituutioiden tasoille paikallistuviin rakenteisiin, voidaan tunnistaa eräänlainen eri toimijoita yhdistävä neuvottomuus tai voimattomuus liittyen siihen, miten rakenteellisen sosiaalityön tavoitteita voidaan näissä puitteissa edistää. Rakenteellisen sosiaalityön toimintavalikosta, koskien myös sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän toimintaa, puuttuu foorumeita, tiloja ja yhteyksiä, joiden kautta eri toimijaryhmät voivat aidosti ja tasavertaisesti kommunikoida keskenään, jakaa näkemyksiään sekä voimansa yhdistäen pyrkiä yhteisesti tavoiteltuun muutokseen.

MoRa-hankkeen näkökulmasta rakenteellisen sosiaalityön poliittisuus ja monitoimijuus kietoutuvat tiukasti yhteen. Hankkeen tutkimustulosten pohjalta voidaan väittää, että sosiaalisia ongelmia tulee tuoda julkiseen keskusteluun sekä politisoida moniäänisesti ja monitoimijaisesti. Monitoimijuus onkin rakenteellisen sosiaalityön poliittisuuden kannalta tärkeää, koska se siirtää toiminnan painopistettä viranomaisorganisaatioiden sisältä kohti kansalaisyhteiskuntaa ja sen toimijoita. Monitoimijuuden ytimessä oleva erilaisia intressejä esiin tuova vuorovaikutus on sekä rakenteellista sosiaalityötä että koko palvelujärjestelmää politisoiva käänne. Monitoimijuus sisältää siten potentiaalia, ei pelkästään kehittää rakenteellista sosiaalityötä, vaan muuttaa palvelujärjestelmän kokonaisuutta suuntaan, joka on nykyisiä käytäntöjä demokraattisempi ja laajempaan sekä kokonaisvaltaisempaan tietoperustaan tukeutuva. Voidaankin väittää, että monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön laaja-alaisen tavoitteiden ymmärrys potentiaalisesti vahvistaa sosiaalisen näkökulman ottamista huomioon myös hyvinvointialue-talon päätöksenteossa.

Monitoimijuus tarjoaa mahdollisuuksia sekä kehittää rakenteellisen sosiaalityön toimintakäytäntöjä että kirkastaa sen asemaa ja roolia yhteiskunnassa. Monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön ytimessä on

ymmärrys muutoksen mahdollisuudesta, joka syntyy erilaisista taustoista tulevien sekä eri alueilla, sektoreilla ja tasoilla operoivien toimijoiden vuorovaikutuksellisissa suhteissa (ks. Bronstein 2003; Kekoni ym. 2019; Mönkkönen & Kekoni 2020). Yhdeksi konkreettiseksi välineeksi monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toteutukselle ehdotamme erilaisen deliberatiivisen demokratian periaatteille pohjautuvien prosessien ja käytäntöjen käyttöönottoa (Rask, Raisio & Jäske 2017; Fung 2007; Fishkin 2009; Jämsén, Kaartinen, Westerinen & Turja 2022). Deliberatiivinen demokratia voi tarjota tilaa ja puitteita toimijaryhmien keskinäisten yhteyksien, vuorovaikutuksen ja yhteistyön lisäämiselle. Yhteinen, erilaisille näkökulmille tilaa antava keskustelu lisää tietoa yhteiskunnasta ja sen toiminnasta sekä syventää ymmärrystä päätöksenteossa vaikuttavista perusteista. Deliberatiivisissa prosesseissa eri toimijoiden tietoa yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän rakenteellisista epäkohdista voidaan vaihtaa, jolloin yhteinen tieto voi potentiaalisesti toimia uusliberaalin managerialismin vaihtoehdottomuutta purkavana vastavoimana. Rakenteellisen sosiaalityön käytäntönä deliberatiivista demokratiaa voidaan luonnehtia reformiin pyrkiväksi ja toimijoiden välisiä suhteita vahvistavaksi poliittiseksi muutosvoimaksi.

Kaiken kaikkiaan teoksen sanoma rakenteellisesta sosiaalityöstä kiteytyy freireläisessä (Freire 1970) ajatuksessa siitä, että jos sosiaalityö haluaa ammattieettisten arvojensa mukaisesti olla osa ratkaisua eikä osa ongelmaa, se ei voi koskaan toimia neutraalisti tai depoliittisesti. Rakenteellista sosiaalityötä toteuttavien sosiaalityöntekijöiden on aina jollakin tavalla näytettävä sosiaalityön arvopohjaan ja ammattietiikkaan pohjautuvaa ”väriä” sosiaalisen kestävyuden merkityksessä sekä policy-toiminnan ohella myös politics-tyyppisellä tavalla poliittisesti. Freiren (1970) sanoin: ”*Washing one’s hands of the conflict between the powerful and the powerless means to side with the powerful, not to be neutral*”.

Vaikka sosiaalisissa suhteissa, esimerkiksi työntekijä-asiakas -suhteissa, syrjäyttävien rakenteiden ja valtasuhteiden tarkastelu on tärkeää, Carniolin (1992) ja Mullalyn (2007) ajattelun tavoin tässä teoksessa väitetään, että rakenteiden muutospyrkimykset ovat kaikkein vaikuttavimpia, kun ne kohdistetaan ideologiselle sekä institutionaaliseen tasolle ensisijaisesti rakenteisiin. Tämän vuoksi sosiaalityössä – ja erityisesti sosiaalihuollon ja sosiaalityön johtamistyössä – tarvitaan vahvemmin sosi-

aalityön arvopohjan ja ammattieettisen näkemyksen puolustamista, haavoittaviin ja marginaaleihin elämäntilanteisiin joutuneiden ihmisten puolelle asettumista ja tähän liittyvää konfliktin sietokykyä. Valtasuhteita ja vallan käytön ilmenemistä tulee tarkastella ei vain palvelujärjestelmän ja instituutioiden sisällä sosiaalityön ja asiakkaan välillä, vaan myös laajemmin epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta tuottavissa sekä ylläpitävissä yhteiskunnallisissa ja ideologisissa rakenteissa.

On tärkeää ymmärtää, että sekä ammattieettiset tavoitteet huomioitava ja depoliittista sosiaalityötä ei voi olla olemassa samanaikaisesti. Sosiaalityön on valittava puolensa – myös palvelujärjestelmän sisällä. Sosiaalityön tulee tehdä yhteistyötä erityisesti sellaisten kumppaneiden kanssa, joilla on samansuuntaisia oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa edistäviä tavoitteita. Tämä voi tapahtua esimerkiksi erilaisissa deliberatiivisissa prosesseissa ja puntaroivan demokratian foorumeilla. Deliberatiivisen demokratian käytännöt voivat paitsi vahvistaa asiakkaiden ja kansalaistoimijoiden osallisuutta rakenteellisen sosiaalityön prosesseissa, niin myös tuoda siihen tietoa, joka muuten jäisi näkymättömiin (Fung 2007; Fishkin 2009). Lisäksi uuden julkisjohtamisen ideologiaan pohjautuvan sosiaali- ja terveydenhuollon toimintakulttuurin kriittinen ja läpinäkyvä analyysi edistää samalla sekä rakenteellisen sosiaalityön tavoitteiden ymmärtämistä että niiden toteutumista hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmissä ja laajemmin yhteiskunnassa. Avainasemassa tässä työssä ovat sosiaalihuoltoa johtavat ja sosiaalihuollon tavoitteista päättävät toimijat, tarkemmin sanottuna hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveyshuollon johto sekä poliittiset päättäjät.